

Galarreta Jai-Alai

Erremontearen katedrala

Urko Apaolaza Avila

Pilotazale bati baino gehiagori bihotz zola ilunduko zitzaion urte hasieran albiste txar batek prentsara salto egin zuenean: "Galarreta ixteko zorian". Erremontearen Katedrala deiturikoa gestionatzen zuen enpresak (Galarreta, S.L.) erabakia hartua zuen jadanik, berrogei urteko ibilbidearen ondoren martxoaren 31ko jaialdia izango zen azkena: lau partidu arratsaldeko lauretan hasita, egungo erremontista onen erakustaldia, eta gero kito, akabo erremontea. Uharteko Euskal Jai Berri frontoiarentzat ere destino berdina zuen aurreikusita enpresak. Juan Antonio Ercillak, Galarretako fundatzailerako baten semea eta Galarreta, S.L.-ko gerenteak, honela deskribatu zuen panorama prentsaurrean: "Apustuak eta sarrerak jaitsi egin dira, krisiak guri ere eragin digu". Baina Ercillak leihoz zirrizko bat irekita utzi zuen eta

hainbat datu eman zituen optimista izateko: enpresak ez zuen zorrik utzi eta pilotari plantilla inoiz baino gazteagoa zen. Esponsor berri bat aurkitzeko amua jarrita zegoen.

Aste batzuk beranduago jakin zen berri ona: Maxi Samper enpresari nafarrak bere gain hartu zuen bi frontoien gestioa eta Galarreta birmoldatzeko asmoa agertu zuen, erremontea bizi-berritzeko helburuz. Pixkanaka, jende gehiago sartu zen proiektu horretan, Oriamendi 2010 enpresaren bidez, eta Galarretako frontoia berriz ireki zen 2010eko San Joanetan, lurra, harmailak, pintura, sareak... kantxa guztia aurpegi berriturik zuela: "Ederra geratu da. Frontoi amerikarra dirudi" esan zuen Koteto Ezkurra txapeldun handiak Galarreta zapaldu orduko. Izan ere, markagailu elektronikoa, klimatizazioa... aire modernoa

du oraingo katedralak, eta horrez gain apustu sistema ere aldatu da, gutxieneko apustua jaitsi eta sarrera merkeagoekin: "Azkenean horrela sortuko da giroa frontoian, izan ere, alper-alperrik ari gara, ez badugu frontoia betetzen edo jende gehiago bertara erakartzen", adierazi zuen *KRONIKA*n Joxe Mari Barrenetxea bazkide hernaniarrak.

Beraz, txanpona botata dago eta etorkizunak esango du gorri edo urdin ateratzen den, baina erremonte zaleek itxaropentsu heldu diote aro berriari. Dena den, pilota modalitate honen historia ikusiz gero, ibilbide irristakorra izango dela pentsa liteke. Izan ere, Juanito Moya nafarrak pilotarako tresna "arraro" hori asmatu zuenetik mendea baino gehiago pasa da, eta erremontek gorabehera ugari izan ditu denbora horretan.

1904: *Moika*-k erremontea asmatu zuen urtea.

Juanito Moya *Moika*-k sekretuan asmatu zuen erremontea 1904an. Ordura arte eskularruekin jokatzen zuten pilotariek Iruñeko "Juego Nuevo" frontoian, baina *Moika* ez zen trebea horretan eta erreminta nola hobetu zitekeen pentsatzen hasi zen. Horrela okurritu zitzaion Frantzian *blé*-ra jokatzeke erabiltzen zen txistera edo zestua eskularruari egokitzea. Tolosara jo zuen, Elizalde abizeneko zestugileari zestu berezia egiteko enkargatu zion, eta hortik gutxira eskuetan zuen jada etorkizuneko "erremontea". Egun batzuez frogatu zuen, frontoian bakar-bakarrik zela, eta ondoren bere aurkariei desafioa bota zien. Ez zien beldur gehiegi eman gure Juanitok, *txisme* arraroa ikustean barrez hasi baitziren beste pilotariak. Baina lehenengo sakean sorpresaz harrapatu zituen guztiak: pilota aise jotzen zuen, indar gehiagoz eta eskumuturrari probetxua atereaz. Erraz irabazi zuen *Moika*-k partida hura eta geroztik pilotari guztiak hasi ziren erremontea erabiltzen jokorako.

1909an Iruñean Euskal-Jai frontoia mitikoa inauguratu zenerako erremontea erabat gailendu zitzaion eskularru tradizionalari eta hurrengo hamarkadak modalitate honen urrezko aroa izango dira. Juanito Moyaren asmakizuna laster zabaldu zen beste frontoietara, Donostiako Jai-Alain erabiltzen hasi ziren, baita Moderno frontoian, Madrilekoetan... Jesús Abrego izan zen urte horietako erremontista ezagunenetakoa, baina bazeuden figura gehiago, Iturain, Salsamendi, Arano edo Juriko kasu. Gerra zibila parentesi beltza izan zen; pilotari asko ihesi eta beste batzuk hilda suertatu ziren, Jose Juriko, esaterako, Hernaniko hilerriko paretaren kontra hil zutela uste da, *Galerna* itsasontzian harrapatu baitzuten, Aitzol apaiza eta beste zenbaitekin batera.

1940ko hamarkadan erremonteak indartsu ekin zion berriz ere, datu batzuk horren erakusle: Donostiako Urumea frontoiko koadroa 16 erremontistak osatzen zuten, Iruñeko Euskal Jaian 30 zeuden eta Madrilgo

Jesús Abrego (argazkia: manista.blogs.com).

Recoletos frontoian 20 profesional aritzen ziren erremontean.

Erremontearen krisi handitik Galarretako mirarira.

Galarreta ez zen prezieski erremontearen egoera onenean eraiki. Erremontea krisi latza pasatzen ari zen gerraurreko eta gerra osteko pilotari onentsuenak erretiratu zirenetik –tartean Abrego txapeldun historikoa– gutxituz eta zahartuz zihoan erremontisten plantilla. 1960ko hamarkada hasieran ez zegoen eskolarik eta zenbait pilotazalek apenas ematen zioten dozena bat urteko bizitza erremonteari. 1968an Urumea frontoia itxi egingo dute eta hortik gutxira Recoletos ere bai. Iruñeko Euskal Jai frontoiak eutsiko dio soilik, estu eta larri, udaletik jarritako zergekin itozteko zorian. Erremontista askok pilota profesionala uztea beste erremediorik ez dute urte horietan, beste batzuk Berako frontoian entrenatzen hasiko dira bidaia luzeak eginez horretarako...

Testuinguru horretan helduko dio oriotar lagun talde batek Hernaniko Galarreta inguruan frontoi berri bat irekitzeko proiektuari. Ez da harritzekoa askok erokeriatzat jotzea Eugenio Azkue, Iñaki Lasa eta Jose Angel Ercillaren asmoa: "Garai haietan Galarretan lau baserri besterik ez zegoen, Urumea frontoia Donostia erdi-erdian zegoen, eta jendeak fede gutxi zuen gure proiektuan. Are gehiago, orduko figura batzuk ez zuten gurekin fitxatu ez zirelako fidatzen" azaldu zuen Juan Antonio Ercillak Galarretaren 35. urterrenaren harira egin zioten elkarriketa batean.

Bestalde, zenbait hika-mika ere sortu ziren frontoi berriaren harira. Izan ere, 1970ean Iruñeko Euskal Jai pilotalekua oraindik martxan zegoen, estu eta larri bazen ere. Erremontearako beste pilotaleku bat irekitzeak heriotzara kondenatzen zuen Iruñeko kantxa zaharra, eta hori gertatzerako irtenbideren bat bilatu beharra zegoen askoren ustez. Eugenio Azkue Galarretako promotoreak, *Frontón* aldizkariari egindako deklarazioetan ziurtatu zuen Euskal Jai-eko jabeekin hitz egiteko asmoa zutela: "Bi kantxak funtzionatzen badute, askoz hobe" esan zuen. Jakina den bezala, Euskal Jai pilotalekua 1977an itxi zuten *Agur Jaunak* doinupean; baina haren ordezkariak

Jai Berria ireki zuten Huarten, gaur egun arte iraun duen pilotalekua.

Zortzi milioi pezeta, 24.000 metro koadroren truke.

1969ko urtarrilaren 25ean Galarreta, S.L. sozietateak gutuna bidali zion Hernaniko Udalari, Galarretan "konplexu kirol-turistikoa" egiteko proiektuaren berri emanez. Gutunean, sustatzaileek diote frontoi luze bat izango litzatekeela instalazioaren bizkarrezurrea: "Desagertuta dagoen Donostiako Urumea frontoia ordezkatzuko luke, eta euskal kirolaren barruan hain inportantea zaigun pilotarekin jarraitzeko aukera emango luke, mota honetako instalaziorik gabe zailtasun handia izango bailuke pilotak, batez ere pala luzea eta erremonte modalitateetan", irakur daiteke udal artxiboan gordetako dokumentuan. Bestalde, bigarren fase batean instalazio gehiago eraikitzea aurreikusi zuten, hala nola apartamentuak, igerilekua, hotel-jate-txea Galarreta baserrian... Proiektua udal batzarrean eztabaidatu zuten eta aurrera atera zen, frontoiaren inguruko memoria zehatzagoa egiteko baldintzarekin. Frontoia egin nahi zutenak azkar ibili ziren. Jadanik erosita zuten 24.000 metro koadroko terrenoa inguru horretan –zortzi milioi pezetaren truke–, eta memoria idatzi aurretik lurra mugitzen hasteko baimena eskatu zioten Udalari, premiazkoa zela argudiatuz. Honek baimena eman zuen eta obrak hasi ziren.

Hasierako proiektuak egun Galarretak duen itxuraren alderantzizkoa zuen; aparkamenduak frontoia dagoen lekuan egin behar ziren eta frontoia aparkamenduetan. Baina zimentazio arazoak zirela-eta, hasierako antolaketa alde batetik bestera aldatu zuten. Frontoia eraikitzeko memoria eta planoetan detaile osoz ikus litezke eraikinaren ezaugarriak: harrera aretoa, takilak, pilotarientzako aldagelak eta apartamentuak, botikina, arropa gordetzeko gelaxka, komunak, bulegoak, tabernako barra... eta jakina: kantxa. Jokorako lekuak erremontearekin eta beste erremintekin aritzeko adina luzera zuen eta harmailetan 2.000 ikuslerentzako tokia zegoen. Benetako katedral bat, beraz, erremonteari arnasa emateko. Guztira 40 milioi pezeta pasatzoko kostua zuen obra osoak.

Baina Galarreta eraikitzeko prozesua ez zen hain erraza izan. Arazo administratibo eta legislatiboak laster azaldu ziren. Pilotalekua eraikitzen ari ziren eremu horrek oso lege-ordenamendu lausoa zuen eta hori konpontzeko komeriatan ibili ziren Udalean. Horrez gain, ohartu ziren Butano enpresaren planta frontoitik nahiko gertu geratzen zela, eta horrek ere arazoak sortu zituen, Industria Ministerioak oztupoak jarri zituelako arriskutsua izan zitekeelakoan. Dena dela, azkenean egin, egin zen frontoia; baina egun bistan den bezala, bigarren fasea (igerilekua, hotela...) ez zen bere osotasunean aurrera atera.

Juan Iturain, Jesus Abrego eta Marcelino Zaldia, erremontearen hiru izen handi, Galarreta inauguratu zen egunean elkarturik.

Galarreta ingurua eta Jai Alai frontoia 1970ean, egin berria zenean.

Hernanin... eta hernaniarrentzat.

Galarreta bezalako kirol gune handi baten halabeharrez ekarri behar zuen nolabaiteko etekina Udalarentzat eta herritarrentzat. Pilotaleku pribatuak zerga zehatzak ordaindu behar izan dizkiote udalei, okupatutako espazioagatik eta beren jarduera aurrera eramategatik; hori sekulako harria izan da pilotarentzat beti. Hain zuzen, Donostiako hainbat pilotaleku –Urumea frontoia, horien artean– udal zergei aurre ezin eginagatik itxi zituzten, hein handi batean.

Galarretako sustatzaileak jabetuta zeuden arazo horretaz. Horregatik, kon-

tzertu ekonomiko baten beharra ikusi zuten. Udalarekin negoziatu ondoren, akordio batera iritsi ziren. Galarreta, S.L.-k urtean 475.000 pezeta emango zizkion Udalari, eta horrez gain, pilotalekuan bestelako jarduerak egiteko hainbat eskubide izango zituen Udalak, hala nola: belada bereziak antolatzea, ekitaldi folklorikoak egitea, zenbait txapelketetako etekinetan parte hartzea... Logikoa denez, ordaindu beharreko hasierako kopurua aldatuz joan zen urteek aurrera egin hala –1973an milioi bat pezeta ordaintzen zituen enpresak eta 1985ean bost milioi–, baina frontoiaren erabilerari buruzko terminoak

ez ziren aldatu hasierako konbenio hartatik, eta ondorioz, erremontez gain bestelako ekitaldiak egin izan dira Galarretan, izan bertso saioak, edo izan langile batzarrak.

1970eko ekainaren 13a: inaugurazioa.

San Antonio eguna. Gaueko hamaiak laurden gutxi. Galarretako parkingean mila kotxe inguru pilotuta, eraikin barruan bi mila izango dira harmailak betetzen dituzten lagunak. Igeldoko apaizak ur bedeinkatuz busti ditu Galarretako zorua eta paretak. Pilotalekua ofizialki inauguraturik geratu da.

Jesus Abregok egin zuen ohorezko sakea Galarretan, 1970eko ekainaren 13an.

Galarretako inaugurazioa ekitaldi solemne batekin egin zen eta frontoiak harrera bikaina izan zuen pilotazaleen artean eta orduko prentsan; hona zer zioen *El Diario Vasco*-k kiroletako orrialdeetan: "Guretzako Galarreta eraikitzea garaipen bat izan da. Ondo merezi du oriotar talde horrek zorterik onena, eskuzabalak eta ausartak izan baitira guñe hori eraikitzeko orduan". *Unidad* egunkari frankistak ere gau hura "historikoa" izango zela esan zuen. Ohiko aurreku eta bedeinkapenaren ondoren pala partidu ikusgarria jokatu zuten Espainiako txapelak ziren Mediluze - Egañak eta Gurrutxaga - Canalledak. Ondoren Gaztelupe *otxote*-aren kantaldiaz gozatu zuten ikusleek eta segidan erremontista onenen exhibizioa etorri zen: Pablo Lekunberri eta Joxe Mari Salsamendi, Raul eta "Mere" Arbizuren kontra. Inaugurazioan Gipuzkoa-ko eta Espainiako Pilota federazioetako ordezkariak hartu zuten parte, bai eta Gobernu zibileko eta militarreko buruek. Hurrengo egunean, igandez, konpetizioko partiduekin hasi ziren.

1970eko uda hura bereziki garrantzitsua izan zen estreinatu berri Galarrentzat. Bertan jokatu zen partidu mordoa eta ikusleen kopuruak bultzada ederra eman zioten pilotalekuari. Hori horrela izan zen gertaera klabe bati esker: Munduko Pelota Txapelketa. Txapelketa Donostian jokatu behar zen irailaren 18tik 27ra eta Balda pilotaleku luze berria egiten ari ziren horretarako Anoetan. Azkenean, ordea, ez zuen denborarik eman Balda amaitzeko eta zesta-puntako partiduak Galarretan jokatu ziren. Estatu Batuak, Filipinak, Frantzia, Mexiko eta Espainiako pilotariak hartu zuten parte zesta-puntako txapelketan, eta arratsaldero betetzen ziren Galarretako harmailak. Mundu osoko pilota zaleengana iristeko erakus-leiho bikaina izan zen ekitaldi hura eta ondorengo urteetan ikusi zen Galarreta Jai Alai-ren egileek asmatu zutela euren pronostikoetan.

1970eko udan Donostian jokatu zen Munduko Pilota Txapelketa. Galarretan zesta-puntako partiduak jokatu ziren eta horrek bultzada eman zion ireki berria zen frontoiari.

1970ean Galarreta inauguratu zenean ikusmen handia sortu zuen pilotaren munduan. Orduko egunkarietan argitaratutako albiste mordoa dira horren lekuko.

1970etik hona berrogei urte igaro dira eta Galarreta aspaldi pasa zen heldutasun arora. Momentu eta gertaera gogoangarriak bizi izan dira urte haue-tan. 1971n Salsamendi III.ari omenaldi hunkigarria egin zitzaion eta kirol me-rituaren zilarrezko medaila jarri zioten. 1980an hamargarren urteurren jaialdi antolatu zuten partidu estelar ikusga-rriekin. 1986tik aurrera, buruz buruko txapelketa urtero jokatzeko hasi ziren –ondoren Casino Kursaal torneoa izan-go dena– eta final zirrargarriak biziko dira Galarretan. 1995ean Koteto Ezkurak buruz-buruzko lehen garaipena lortuko du eta orduz geroztik bere le-genda handituz joango da. Donezte-bearrak 2010ean irabazi du hamarga-rren txapela, erremontearen historian sartuz, Abrego bezalako erremontista handien pare.

Koteto Ezkurra
(argazkia: www.patxiuriz.com).

2010ean Galarretan obrak egin ziren eta San Joanetan egin zen irekiera eki-taldiak (argazkia: Hernaniko Kronika).

Egun, Galarretan partiduak jokatu ohi dira ostegun, larunbata eta igandetan, Oriamendi 2010 enpresa berriak 32 erremontista profesionaleko plantilla sortu du, eta erremontearen egutegia master, kopa, torneo eta jaialdi bere-ziz josita dago. Afizioak helduko al dio hain karamelu gozoari? ■

Iturriak:

- ALBISU, Javier: *Un siglo historia del remonte* (I eta II), Nafarroako kirol eta gazteriaren Institutua, Iruñea, 1999.
- LEGORBURU, Mikel: "El primer campeonato de remonte de la historia", *Euskonews*, 138 zbk, 2001.
- Hernaniko Udal Artxiboko dokumentuak.
- *El Diario Vasco*, *Unidad* eta *La Voz de España* egunkariak
- *Remonteberr.com* webgunea eta *Vive el remonte!* bloga.